

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึกสร้างสรรค์ทางดนตรี อารมณ์สะท้อนใจส่วนกับจินตนาการของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติและชีวิตได้ก่อให้เกิดภาษาแห่งเสียงดนตรีขึ้น และเป็นภาษาสากลอันยิ่งใหญ่ที่ปรากฏอยู่ในสังคมของมนุษยชาติ

มนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ไม่ว่าจะเป็นชนเผ่าที่ลาหลังหรือชนเผ่าที่มีอารยธรรม ทั้งที่สัญชาติพันธุ์ไปแล้วหรือยังสัมผัสกับเผ่าพันธุ์อยู่ในปัจจุบันต่างก็มีวัฒนธรรมทางดนตรีซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะขององค์ประกอบทางสังคมและวัฒนธรรมของตน และพัฒนาการทางดนตรีของตนเผ่าต่าง ๆ จะสัมพันธ์กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของตนเผ่าเหล่านั้นด้วย

เพลงพื้นบ้านมีความเก่าแก่ สืบทอดจากปากต่อปากมาหลายชั่วอายุคนโดยอาศัยการจดจำ ไม่มีกำเนิดที่แน่ชัดแต่เป็นที่ยอมรับและถ่ายทอดกันอย่างแพร่หลาย ลักษณะเด่นของเพลงพื้นบ้าน คือ ความเรียบง่ายและมีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น ความเรียบง่ายนั้นปรากฏอยู่ในรูปแบบและทำนอง ความเรียบง่ายของรูปแบบ คือ การซ้ำคำ ซ้ำวรรค ซ้ำโครงสร้างของจังหวะสัมผัส (Isorhythmic structure) ภาษาที่ใช้เป็นภาษาพูดธรรมดา ส่วนความเรียบง่ายในทำนอง คือ มีทำนองไม่ซับซ้อน มีระดับเสียงซ้ำไปซ้ำมา (Recurring tone) มีช่วงจังหวะหยุด (interval) ที่แน่นอน จึงง่ายและสะดวกต่อการจดจำ ส่วนลักษณะเฉพาะถิ่นปรากฏอยู่ที่ภาษาที่รจนา ทำนอง ภาพสังคมที่สะท้อนอยู่ในเนื้อหาของบทเพลงและแก่นเรื่อง (theme) ที่เป็นสากล

เพลงพื้นบ้านเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ ที่สามารถถ่ายทอดปรัชญาความนึกคิดของชาวบ้านหรือกลุ่มชนได้อย่างใกล้เคียงความเป็นจริงที่สุด เนื่องจากเป็นผลผลิตทางความคิดที่ผ่านกระบวนการกลั่นกรองมาน้อยกว่างานวรรณกรรมมุขปาฐะประเภทอื่น ดังนั้นในการศึกษาเพลงพื้นบ้านของกลุ่มชนต่าง ๆ จะช่วยทำให้เกิดความเข้าใจในกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของงานวรรณกรรมได้ดียิ่งขึ้น

เพลงพื้นบ้านในประเทศไทยมีอยู่มากมายหลายประเภท เช่น เพลงกล่อมเด็ก เพลงเด็กเล่น เพลงประกอบการละเล่น เพลงประกอบพิธี แต่ละประเภทมีปรากฏทุกท้องถิ่นแต่อาจแตกต่างกันไปบ้างตามสภาพสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ เพลงปฏิพากย์เป็นเพลงพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่มีปรากฏอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย เป็นเพลงที่ชายหญิงใช้ร้องโต้ตอบกันในเชิงเกี่ยวพาราสีและเชิงสังวาส มีโวหารพาดพิงไปถึงเรื่องทางเพศซึ่งดูเหมือนจะขัดต่อขนบธรรมเนียมอันค้ำงามของสังคมไทยแต่กลับปรากฏเป็นที่นิยมแพร่หลายมากที่สุด ในปัจจุบันสภาพสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้เพลงปฏิพากย์ที่เคยมีบทบาทในอดีตกาลความนิยมลง เพลงหลายเพลงสูญหายไปจากความทรงจำและอีกหลายเพลงที่เหลืออยู่ก็ใกล้จะดับสูญตามไปด้วย กอปรกับคนไทยในปัจจุบันไม่สามารถสัมผัสกับความนึกคิดของบรรพบุรุษไว้ทั้งหมดได้ จึงเกิดความกังวลขาดผลงานของบรรพบุรุษ บางคนจึงมองงานทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งเหลวไหลงมงาย อนารยะ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพลงปฏิพากย์ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็น "เพลงลามกซึ่งเต็มไปด้วยเรื่องเพศ" อันนำไปสู่การถูกละทิ้งวัฒนธรรมของตนเองและหันไปรับวัฒนธรรมของต่างชาติที่คิดว่า "อารยะ" มากขึ้น ลักษณะการเช่นนี้ทำให้ผู้วิจัยใคร่ที่จะเก็บรวบรวมเพลงปฏิพากย์ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันนำมาศึกษาอย่างจริงจังเพื่อเป็น "สื่อ" ทำความเข้าใจระหว่างบรรพบุรุษผู้ส่งทอดวัฒนธรรมกับประชาชนผู้สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน

แต่เนื่องจากเพลงปฏิพากย์มีปรากฏอยู่ในทุกภาค การที่จะศึกษาค้นคว้าให้ครบทุกท้องถิ่นเป็นเรื่องที่ทำได้ยากยิ่ง ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาเฉพาะเพลงปฏิพากย์ของภาคกลาง ทั้งนี้เพราะภาคกลางอุดมไปด้วยเพลงปฏิพากย์หลายหลากชนิด อีกทั้งยังเป็นอู่อารยธรรมสำคัญที่มีอิทธิพลทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมต่อภาคอื่นมาช้านาน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๒๕ "การเล่นเพลง" ของ ภาควิชาอักษรแห่งราชบัณฑิตยสถาน พิมพ์แจกในงานทอดกฐินพระราชทานที่วัดส้มเกลี้ยง เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นหนังสือเล่มแรกที่กล่าวถึงเพลงปฏิพากย์ของภาคกลาง ในหนังสือเล่มนี้พระพิณจวรรณการได้กล่าวถึงลักษณะอย่างคร่าว ๆ ของเพลงโคราช เพลงเรือ เพลงเกี่ยวข้าว เพลงสงฟาง เพลงพิสดาน เพลงพวงมาลัยและเพลงระบำ

เพลงพื้นเมืองจากพนมทวน ของ สุมาลย์ เรืองเกษ เป็นงานค้นคว้าวิจัยทางด้าน เพลงพื้นบ้านของภาคกลางเล่มแรก เสนอเป็นวิทยานิพนธ์ชั้นมหาบัณฑิตของมหาวิทยาลัยศรีนครินทร-วิโรฒ งานวิจัยเล่มนี้เลือกศึกษาเฉพาะท้องถิ่นบ้านทวน ต.พนมทวน อําเภอพนมทวน จังหวัด กาญจนบุรี เพลงต่าง ๆ ที่รวบรวมมาได้ทั้งหมดแบ่งเป็นเพลงเด็ก ๕๐ เพลง เพลงประกอบการ ละเล่น ๖๓ เพลง เพลงประกอบพิธี ๕๔ เพลง บทพำขวัญและบทแหล่ ๗ บท เพลงปฏิพากย์ที่ ปรากฏอยู่ในงานวิจัยนี้ ได้แก่ เพลงเหย่อย เพลงยั่ว เพลงพวงมาลัย เพลงฉ่อย เพลงทรงเครื่อง เพลงจาก เพลงส่งคอลำพวน เพลงซกกระดาน และ เพลงพิษฐาน

เพลงนอกศตวรรษ ของ เอนก นาวิกมูล เป็นหนังสือสารคดีที่รวบรวมเพลงพื้นบ้าน ภาคกลางไว้อย่างละเอียดและสมบูรณ์ที่สุด กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นเมือง ลักษณะและคุณค่าของเพลงพื้นเมือง รวมทั้งเสนอภาพชีวิตของพ่อเพลงแม่เพลงทั้งในอดีตและ ปัจจุบันอย่างน่าสนใจ ในที่สุดท้ายของหนังสือเล่มนี้เอนกได้แบ่งเพลงที่เก็บรวบรวมมาเป็น ๒ ประเภท ดังนี้ โดยใช้เวลาเป็นตัวกำหนด คือ แบ่งเป็นเพลงที่เล่นตามเทศกาลและฤดูกาลกับ เพลงที่เล่นโดยทั่วไปไม่จำกัดช่วงเวลา^๑ รวมทั้งสิ้น ๒๒ เพลง ในจำนวนนี้เป็นเพลงปฏิพากย์ ๑๔ เพลง ได้แก่ เพลงเรือ เพลงหน้าโย เพลงเกี่ยวข้าว เพลงส่งคอลำพวน เพลงส่งฟาง เพลงซกกระดาน เพลงเต็นท์กำรำเคียว เพลงพิษฐาน เพลงระบำ เพลงระบำบ้านไร่ เพลงพวง มาลัย เพลงเหย่อย เพลงอีแซว เพลงระบำบ้านนา เพลงปรบไก่ เพลงเทพทอง เพลงแอ้วเกล้า ขอ เพลงฉ่อย ที่เหลือเป็นเพลงสำหรับเด็ก เพลงพาคควาย เพลงลำตัดและเพลงขอทาน

หนังสือคู่มือการสอนวิชาชีพ วิชาเพลงโคราช (คก.ท. ๐๒๒) ของ เขตการศึกษา ๑๑ เป็นหนังสือที่กล่าวถึงเพลงโคราชโดยเฉพาะ แบ่งออกเป็น ๔ บท กล่าวถึงประวัติความเป็นมา รูปแบบ เนื้อหาและวิธีการเล่นเพลง พร้อมทั้งตัวอย่างเพลงและรูปภาพประกอบ

เอกสารทางวิชาการ เรื่อง เพลงพื้นเมืองอีสาน ของ จารุวรรณ ธรรมวัตร กล่าวถึงหมอลำ เป็นงานเรียบเรียงเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมอลำชนิดต่าง ๆ บทบาท

^๑เอนก นาวิกมูล, เพลงนอกศตวรรษ (กรุงเทพฯ : การเวก, ๒๕๒๑), หน้า ๑๑๐.

ของหมอลำคอสังคมอีสานอย่างคร่าว ๆ พร้อมทั้งยกตัวอย่างกลอนลำประกอบ

หนังสือ ประวัติและวรรณคดีล้านนา ของ เมธี พยอมยงค์ กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของอาณาจักรล้านนาไทย ลักษณะวรรณกรรมล้านนาและกวีเอกชาวล้านนา ในบทที่ ๔ ของหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงวรรณกรรมประเภทซอซึ่งเป็นบทร้องที่นิยมกันมาก ให้รายละเอียดเกี่ยวกับดนตรีประกอบซอ ทำนองซอต่าง ๆ รวมทั้งให้ตัวอย่างบทซอประกอบ

เอกสารฉบับที่ ๑ ระบำ ของหน่วยประเคราะห์ ศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย วิทยาลัยครูฉะเชิงเทรา เป็นเอกสารปฐมภูมิเกี่ยวกับเพลงระบำที่ได้จาก วัดจินตคาราม (คงช้า) อ. ปากพลี นครนายก

The Study of Folklore ของ Alan Dundes เป็นหนังสือรวบรวมทฤษฎีทางคติชนวิทยา เสนอแนวพินิจข้อมูลทางคติชนทั้งในเรื่องของกำเนิด รูปแบบ การถ่ายทอด และบทบาทจากวิธีการศึกษาของนักคติชนวิทยารุ่นก่อน ๆ เช่น เสนอแนวพินิจในเชิงจิตวิเคราะห์ผ่านทางบทความเรื่อง "Psychoanalysis and Folklore" ของ Ernest Jones โดยยกตัวอย่างการตีความนิทานเชิงจิตวิเคราะห์เรื่อง "แจ๊คกับต้นถั่ว" ของ William H. Desmonde ประกอบ

The Singer of Tales ของ Albert B. Lord นักวรรณคดีเปรียบเทียบคนสำคัญของยุโรปผู้ค้นคว้าวรรณกรรมมุขปาฐะที่กระจุกกระจายอยู่ในยูโกสลาเวียเปรียบเทียบกับวรรณกรรมคลาสสิกของยุโรป ลอร์ดได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับบทเพลงและนิทานไว้มากมายโดยเฉพาะในแง่ของผู้อ่าน (เล่า) ซึ่งเขามีความเห็นว่าเป็นที่ร้องผู้อ่านจะเป็นทั้งผู้แสดง (Performer) และผู้เล่า (Composer) ทั้งนี้เพราะทุกครั้งที่ร้องจะเป็นการสร้างชิ้นใหม่ วิธีการสร้างใหม่จะเป็นอย่างไรจะขึ้นอยู่กับตัวผู้อ่านว่าจะใช้ประเพณีนิยมหรือเอกลักษณ์ของตนเองมากน้อยเพียงใด เขาได้สรุปบทบาทของผู้อ่านและผู้ฟังที่มีต่อการเปลี่ยนแปลง

^๑ Albert B Lord, The Singer of Tales, (Massachusetts : Harward University Press, 1960), pp. XIV.

เนื้อหาและยังได้ให้แง่คิดเกี่ยวกับต้นกำเนิดของเพลงคว่ำว่า "การพยายามหาคนร้องคนแรกหาประโยชน์มิได้ เช่นเดียวกับการพยายามค้นหาการร้องครั้งแรก"^๑ ทั้งนี้เพราะบทเพลงประกอบคว่ำผู้แต่งหลายคนแต่งเติมเสริมต่อมาตลอดเวลา ในภาคหลังของหนังสือเล่มนี้ลอร์ดกล่าวถึงมหากาพย์อเล็กซานเดอร์และไอคิซึซึของมหากวีโฮเมอร์และได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับมหากาพย์ในยุคกลางของยุโรปอันได้แก่ Beowulf ของอังกฤษ Chanson de Roland ของฝรั่งเศส Digenis Akritas ของกรีกและรัสเซีย

Love Songs of Arnhem Land ของ Ronald M. Berndt

นักมานุษยวิทยาชาวออสเตรเลีย หนังสือเล่มนี้ได้วิเคราะห์เพลงรักของชาวออบริจินิสในอาร์นเฮมแลนด์ตอนเหนือของ Northern Territory ประเทศออสเตรเลียพบว่า เพลงรัก ๓ เพลง คือเพลงที่ได้จาก Goulburn Island, Rose River และจาก Yirrkalla เต็มไปด้วยเรื่องราวเพศโดยแฝงออกมาในรูปของสัญลักษณ์และภาพสังวาส เพลงเหล่านี้เบอร์นดท์เก็บรวบรวมมาเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๖ - ๑๙๕๐ จากผู้ร้องที่เป็นชายล้วน ผู้วิจัยพบว่าสัญลักษณ์ทางเพศในเพลงเหล่านี้พ้องกับสัญลักษณ์ทางเพศที่ปรากฏในวรรณคดีไทยและในเพลงปฏิพากย์บางเพลง

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาและรวบรวมเพลงปฏิพากย์ของภาคกลางไว้เป็นลายลักษณ์อักษร
๒. เพื่อศึกษาพัฒนาการของเพลงปฏิพากย์โดยทั่วไป และ
๓. เพื่อศึกษาบทบาทของเพลงปฏิพากย์ในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนของสังคมไทยในอดีต

โดยเฉพาะมุ่งศึกษาบทบาทในการนำเสนอเรื่องเพศที่ปรากฏในเพลงปฏิพากย์

วิธีดำเนินการวิจัย

ก. ข้อมูลและแหล่งข้อมูล ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด ดังนี้

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ ได้จากการออกไปบันทึกเสียงคว่ำแถบบันทึกเสียงจากพ่อเพลงแม่เพลง และจากผู้สนใจในท้องถิ่นต่าง ๆ

^๑Ibid, pp. 102.

๒. ข้อมูลทัศนภูมิ ได้แก่ เพลงปฏิพากย์ที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และเอกสารที่มีการกล่าวถึงเพลงชนิดต่าง ๆ

แหล่งข้อมูลที่ทำกรรวบรวม ได้แก่ กรุงเทพมหานคร, ออยุธยา (อำเภอท่าเรือ) สุพรรณบุรี (อำเภอศรีประจันต์, อำเภอสองพี่น้อง), นครปฐม (อำเภอเมือง), ราชบุรี (อำเภอบางแพ), สิงห์บุรี (อำเภออินทร์บุรี), นครราชสีมา (อำเภอเมือง)

วิทยากรผู้ให้ข้อมูลมีจำนวน ๕๐ คนเป็นพ่อเพลงแม่เพลง ลูกคู่และผู้สนใจที่มีความรู้ในท้องถิ่นนั้น ๆ วิทยากรส่วนใหญ่มีอายุตั้งแต่ ๔๐ ปีเป็นต้นขึ้นไป แบ่งออกเป็นชาวอยุธยา ๔ คน, ชาวอ่างทอง ๓ คน, ชาวสุพรรณบุรี ๑๕ คน, ชาวราชบุรี ๔ คน, ชาวนครนายก ๕ คน, ชาวนครสวรรค์ ๓ คน, ชาวสิงห์บุรี ๕ คน, ชาวนครปฐม ๗ คน, ชาวเพชรบูรณ์ ๑ คน, ชาวโคราช ๕ คน และชาวสุรินทร์ ๒ คน

ข. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

๑. เครื่องบันทึกเสียง
๒. แถบบันทึกเสียง
๓. กล้องถ่ายภาพ
๔. ฟิล์มถ่ายภาพ

ค. ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย

๑. กำหนดโครงร่างวิทยานิพนธ์
๒. รวบรวมข้อมูล โดยการออกบันทึกเสียง เพลงและรายละเอียดเกี่ยวกับเพลงรวมทั้งประวัติของผู้ให้ข้อมูลจากวิทยากรในท้องถิ่นต่าง ๆ ในเขตภาคกลาง
๓. ถอดข้อความจากแถบบันทึกเสียงเป็นลายลักษณ์อักษร
๔. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่มีบันทึกไว้แล้วทั้งจากแถบบันทึกเสียง ที่มีผู้เอื้อเฟื้อมอบให้
๕. ศึกษาข้อมูลอย่างละเอียดและนำมาวิเคราะห์โดยอาศัยหลักการวิเคราะห์ทางวรรณคดีและคติชนวิทยา

๖. เรียบเรียงผลการวิจัยแล้วนำเสนอเป็นบท ๆ

๗. สรุปผลการวิจัย

ข้อตกลงเบื้องต้น

๑. เพลงปฏิพากย์ในความหมายของผู้วิจัยหมายถึง เพลงพื้นบ้านที่เป็นกลอนเพลง มีชายและหญิงร้องโต้ตอบกันในเชิงเกี่ยวพาราสี จะมีโวหารสังวาสหรือไม่ก็ได้ เพลงปฏิพากย์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะไม่รวมบทกอกสร้อย สักวา และลำตัด

๒. เพลงปฏิพากย์ภาคกลาง ในที่นี้หมายถึง เพลงปฏิพากย์ของชนเผ่าไทย ไม่รวมความถึงเพลงของชนกลุ่มอื่น เช่น เขมร มอญ ลาว กะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในท้องที่ภาคกลาง

๓. ผู้วิจัยรวมเพลงโคราชเข้าไปในเพลงปฏิพากย์ภาคกลางเนื่องจากเพลงโคราชเป็นเพลงพื้นบ้านรูปแบบหนึ่งที่ชาวภาคกลางรู้จักกันดี มีโครงสร้าง เช่นเดียวกับเพลงปฏิพากย์ของภาคกลางและมีความสัมพันธ์กับเพลงปฏิพากย์ภาคกลางบางเพลงในฐานะเป็นต้นแบบ แม้ว่าการออกเก็บรวบรวมผู้วิจัยจะได้บันทึกเพลงโคราชมาได้ ๓ ส่วนวน คือ จากสุพรรณบุรี ๑ ส่วนวน และจากนครราชสีมา ๒ ส่วนวน แต่ผู้วิจัยจะไม่นำเพลงโคราชมาใช้ในการวิเคราะห์ ศึกษานอกจากอุปสรรคทางด้านภาษา

๔. วิทยากร หมายถึง บุคคลผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นพ่อเพลงแม่เพลงอาชีพ พ่อเพลงแม่เพลงสมัครเล่นหรือผู้สนใจที่มีความรู้สามารถให้รายละเอียดต่าง ๆ ทางด้านเพลงได้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. คาดว่าวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะช่วยให้เกิดความเข้าใจและเห็นคุณค่าในมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ

๒. เนื่องจากการศึกษาเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านอย่างมีระบบเป็นสิ่งที่ทำได้ยากและยังจำกัดในวงจำกัด งานชิ้นนี้จะเป็นแนวทางในการสร้างความกว้างขวางในวงการคติชนวิทยาในประเทศไทย

๓. ผลจากการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ในการเรียนการสอนด้านคติชนวิทยา มานุษยวิทยา และวรรณกรรมท้องถิ่น